

VEDA Z POHLÁDU TEOLÓGIE

František Rábek, Rada pre vedu, vzdelanie a kultúru pri KBS

Abstract. The Saviour's command for the humankind to govern and to care for nature should lead us to the recognition of laws controlling processes around us in and us. Information received by gaining knowledge about material world can help us to survive on the Earth but this information is also a testimony about Him who is the source of all what is surrounding us. Because all what comes out from the Creator is at the same time a testimony about Him. Beside the immediately knowable truth, there exists the revealed truth, which is not so easily knowable by current experience. The revealed truth is the source of faith in Creator and the moral duty of scientists is to lean on his commandments and to respect moral stimuli resulting from the revealed truth.

V súčasnosti počujeme častejšie hovoriť o „skleníkovom efekte“. Nie preto, že by nás tento jav nejako zvlášť zaujímal, ale preto, že realita, ktorú pociťujeme v podobe zvyšovania sa teploty atmosféry, nedostatku zrážok a prudkých poveternostných zmien, nás núti myslieť na príčinu týchto javov. Jednak pre to, aby sme porozumeli, prečo sa tak deje, ale aj preto, aby sme hľadali, čo robiť a čo nerobiť pre zmiernenie tohto neblahého javu...

Na príklade princípu skleníkového efektu by som sa chcel pokúsiť priblížiť problematiku súčasnej vedy z pohľadu teológie.

Skleníkový efekt vzniká v priestore, ktorý sa určitým spôsobom uzavrel a stal sa málo priepustným pre dlhovlnné vyžarovanie Zeme, následkom čoho sa časť tohto žiarenia vracia a ohrieva Zem a prízemnú vrstvu atmosféry.

Niečím podobným ako je atmosféra Zeme je aj oblasť rozumovej, poznávacej činnosti človeka. Keďže žijeme na Zemi prevažne v materiálnom prostredí, je prirodzené, že aj väčšia časť našej rozumovej aktivity sa zameriava na problémy súvisiace s matériou. Tejto problematike sa venujú najmä prírodné vedy. Ich rozvoj a význam ich aplikácií počas dejín ľudstva a zvlášť v poslednom storočí je nepopierateľný.

Pokiaľ chceme hodnotiť správnosť takejto aktivity človeka z teologického hľadiska, čiže z hľadiska vzťahu k Bohu, tak hneď v prvej knihe Svätého písma nachádzame poverenie Stvoriteľa, adresované prvým ľudom: „Boh ich požehnal a povedal im: Plodte sa a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!“ (Gn 1, 28).

Z tohto hľadiska je venovanie sa vedeckému bádaniu všetkého, čo súvisí so Zemou i vesmírom, so životom človeka na zemi aj v zhode s poslaním, aké dal Boh človekovi.

Problém začína vtedy, keď sa človek uzatvára iba do oblasti materiálnych a pozemských skutočností do tej miery, že ignoruje jestvovanie transcendentnej skutočnosti, alebo ju priamo popiera.

Ak si totiž čo len letmo všimneme dejiny ľudstva z hľadiska poznávania, tak v každom období zisťujeme, že skúsenostné poznávanie (ktoré by sme mohli pre názornosť prirovnať krátkovlnnému žiareniu, dopadajúcemu na Zem) vždy vyvolávalo metafyzické otázky a hľadanie odpovedí na ne (akoby dlhovlnné žiarenie). História (i súčasnosť) nám hovorí o tom, aké mylné odpovede si neraz človek na tieto transcendentne zamerané otázky dával, no už u Platóna a Aristotela nachádzame aj vyzretú a múdru reflexiu.

Zdá sa však, že v súčasnosti sa v tejto oblasti vytvára niečo podobné ako skleníkový efekt. Všeobecne sa prijíma názor, podľa ktorého sa veda stotožňuje s prírodnými vedami a iba metodológia prírodných vied je spoľahlivým spôsobom myslenia. Myslenie, ktoré presahuje túto metodológiu a pomocou logických úsudkov, použitím princípu kauzality, sa pokúša presiahnuť sféru skúsenostnej reality, je prinajmenšom podozrievané z nedostatočnej spoľahlivosti, ak sa priamo nenazve niečím takým ako šarlatánstvo.

Pochopiteľne, že vysoký kredit výsledkov prírodovedeckých metód mnohých vedie k tomu, aby sa nepúšťali na tenký ľad abstraktného uvažovania mimo oblasti overiteľnej skutočnosti.

Tento postoj vytvára akúsi nepriepustnú vrstvu, ktorá uzatvára ľudské myslenie takmer výlučne do vnútrosvetovej oblasti.

Okrem týchto metodických a gnozeologických dôvodov sú za vznik tohto skleníkového efektu v oblasti poznávania zodpovedné aj celkom praktické a pragmatické ľudské postoje. Totiž, ak sme sa zamerali výlučne na užívanie materiálneho sveta, ak je naším výlučným cieľom pozemský blahobyť, tak nevidíme dôvod namáhať sa o poznanie toho, čo nás presahuje, ba snažíme sa presvedčiť samých seba, že nad nami nič nejstuje.

S týmto fenoménom sa stretol už apoštol Pavol vo vtedajšej vyspelej a súčasne morálne upadajúcej grécko-rímskej spoločnosti. Stojí za to prečítať si, čo na túto tému píše v liste Rimanom: „Veď to, čo je (v Bohu) neviditeľné – jeho večnú moc a božstvo – možno od stvorenia sveta rozumom poznávať zo stvorených vecí; takže nemajú výhovorky. Hoci Boha poznali, neoslavovali ho ako Boha, ani mu nevzdávali vďaky; ale stratili sa vo svojich myšlienkach a ich nerozumné srdce sa zatemnilo. Hovorili, že sú múdri, a stali sa hlupákmi. Slávu nesmrteľného Boha zamenili za podoby zobrazujúce smrteľného človeka, vtáky, štvornožce a plazy. Preto ich Boh vydal nečistote podľa žiadostí ich srdca; a tak hanobili svoje vlastné telá tí, čo Božiu pravdu zamenili za lož, uctievali stvorenia a slúžili radšej im ako Stvoriteľovi“ (Rim 1, 19 – 25).

Na prvé pocity sa môže zdať, že tieto kritické slová apoštola národov na nedôslednosť v myslení jeho súčasníkov sa netýkajú ľudí našej doby a najmä tých, čo sa venujú vede.

A predsa, my, čo vieme byť takí dôslední vo svojom myslení, pokiaľ ide o prírodovednú oblasť, prejavujeme zvláštnu „slabosť myslenia

- pensiero debole“ vzhľadom na preklenutie bariéry, deliacej nás od nemateriálnej, duchovnej oblasti.

Slabé je však nielen naše myslenie, lež aj naše rozhodovanie, naša morálka podlieha „zemskej“ príťažlivosti a zabsolutizovávame seba či druhých, svoju techniku, ale aj svoje nízke pudy.

Vráťme sa však späť k problematike vzťahu vedy a kresťanstva.

Ešte raz pripomínam, čo som povedal na začiatku: prírodovedecké myslenie nie je problémom kresťanstva. Naopak, kresťan je aj z hľadiska svojej viery povinný poznávať svet, ktorý mu Boh zveril a využívaním jeho zákonitostí si ho podriaďovať. Problém, na ktorý sa snažím poukázať, je v akomsi zastavení sa nášho myslenia na hranici medzi viditeľným a neviditeľným, a našej morálky, na hranici medzi tým, čo sa nám zdá byť užitočné a medzi vernosťou pravde.

Na povinnosť človeka namáhať sa o dôsledné logické myslenie aj v oblasti duchovnej a morálnej poukázal sám Ježiš Kristus tvrdými slovami na adresu farizejov, ktorí od neho žiadali nejaký zázrak ako dôkaz jeho Božského poslania: „On im povedal: Keď sa zvečerí, hovorievate: Bude pekne, lebo sa červenie nebo; a ráno: Nebo je zachmúrené a červené, dnes bude búrka. Vzhľad oblohy viete posúdiť, a znamenia časov neviete?! Zlé a cudzoložné pokolenie žiada znamenie, ale znamenie nedostane, iba ak znamenie Jonášovo. Nechal ich tam a odišiel“ (Mt 16, 2 - 4).

V žiadnom prípade nechcem prirovnávať súčasných vedcov k vtedajším farizejom a zákonníkom. Aspoň nie všetkých. Totiž, v súvislosti so vzťahom kresťanstva a vedy sa zvykne spomínať Galileiho prípad ako ukážka toho, že kresťanstvo, inštitucionalizované v Cirkvi, bolo - a zrejme aj stále je - brzdou a nepriateľom pokroku prírodných vied. Problémy a napätie vo vzťahu Cirkvi a rozvíjajúcej sa prírodnej vedy iste boli. Ján Pavol II. dal preskúmať - na základe archívnych materiálov - proces z Galileim (výsledky boli publikované aj knižne) a vyhlásil, že Cirkev sa musela naučiť rešpektovať svoje kompetencie.

V súčasnosti Cirkev spolupracuje s veľkou otvorenosťou s predstaviteľmi vedy, čoho dôkazom je aj Pápežská akadémia vied (jej budova bola paradoxne pôsobiskom Galilea Galileiho) a jej členmi sú špičkoví vedci z celého sveta, bez ohľadu na náboženskú príslušnosť.

Objavuje sa však vážny problém, a to je zneužívanie vysokého kreditu prírodných vied samými vedcami. Ak sa totiž niečo vyhlási za výsledok vedeckého bádania, tak verejnosť to prijíma ako „sväté písmo“. Nemecké noviny „Die Tagespost“ z 19. júla 2008 priniesli rozsiahli článok pod názvom „Vedecký podvod“. Píše sa v ňom o tom, že kto dnes obchoduje s kmeňovými bunkami, robí výskum dedičných vlastností alebo chce klonovať embryá, ten sa rád odvoláva na slobodu vedy a na šlachetné ciele liečenia. Že však pritom ide o boj o prestíž a o peniaze, to potvrdil Zdravotnícky úrad Spojených štátov. Totiž, vo februári 2004 oslavovali štátnici, vedci a žurnalisti bádateľa kmeňových buniek

Hwang Woo Suk-a ako hrdinu, pretože údajne klonoval ľudské embryá, ktorým odoberal kmeňové bunky. Úspech bol publikovaný v časopise „Science“. Keď však niektorí jeho spolupracovníci upozornili, že by mohlo ísť o podvod, bola ustanovená komisia, ktorá prišla k združujúcim výsledkom: Nejestvuje žiadne vedecké potvrdenie, že by Hwang vytvoril kmeňové bunky. Na svoje pokusy upotrebil Hwang namiesto priznaných 324 vaječných buniek 2 221. Koľko embryí v skutočnosti pre svoje podvody vyrobil a zničil, to sa nevie. Okrem vedeckého podvodu šlo aj o veľký finančný podvod. Len kórejská vláda mu poskytla sumu 35 miliónov eur. Časť z tejto sumy Hwang spreneveril a použil na úplatky. Úrad ministerstva zdravotníctva USA pre kontrolu biomedicínskej vedeckej činnosti Office of Research Integrity (ORI) reagoval na túto aféru tým, že rozposlal dotazník 4 298 vedcom zo 605 výskumných ústavov. Z nich 2 212 vrátilo vyplnený dotazník. Z nich 192 (8,7 %) priznalo, že v rámci posledných troch rokov pozorovali v 265 prípadoch skutočné alebo pravdepodobne nesprávne počínanie svojich kolegov na ústave. Z týchto prípadov predstavuje 201 také, ktoré by bolo treba brať vážne. Bádatelia z úradu ORI odhadujú, že počas troch rokov by malo mať hlásených 1 350 podozrivých prípadov falšovania. V skutočnosti je to však len 24 za rok. Považujú to iba za vrchol ľadovca. Príčinou je strach, snaha neškodiť kolegovi a iné. Úrad ORI stanovil nulovú toleranciu voči tým, ktorí sa dopustili podvodov, ako aj voči tým, čo ich úmyselne kryli. Bádatelia z ORI napokon konštatujú, že vymyslené údaje a publikácie sú oveľa rozšírenejšie, než sa doteraz predpokladalo – čo vážne sponchyňuje efektivitu sebaregulácie vo vede.

Uvedené fakty sú zrejme silnou výzvou na svedomie vedcov. Kresťanstvo poskytuje každému človeku, a teda i vedcovi tie najhlbšie dôvody a motívy pre čestnosť a svedomitosť a dáva mu aj mnohorakú duchovnú pomoc, aby mal silu byť nezištné verný pravde.

Okrem toho, kresťanstvo poskytuje bádateľom aj morálne kritériá toho, čo je a čo nie je morálne dovolené. Napríklad princíp rešpektovania ľudského života od okamihu počatia; nemožnosť používať jedného človeka – hoci v embryonálnom štádiu – ako prostriedok na výskum či údajnú záchranu iného človeka...

Treba mať totiž na zreteli, že veda nie je samoučelná, ale má slúžiť dobru človeka. Práve tento dôvod by mal pobádať vedu a jej pracovníkov k ochotnejšej spolupráci s Cirkvou, ktorá nechce manipulovať vedeckú činnosť, ale chce jej pomáhať svojimi morálnymi kritériami, pochádzajúcimi z Božieho zjavenia a osvedčenými počas dlhých dejín. Cirkev tým nestavia len zákazy, ale predovšetkým naznačuje cestu vpred a chráni pred slepými uličkami a priepastami.

Takáto otvorenosť vedcov pre dialóg s kresťanstvom a konkrétne s Cirkvou by mohla pomáhať vedcom prekonávať už spomínaný „skleníkový efekt“, otvoriť sa pre poznanie nadzmyslovej skutočnosti, pre kontakt s Bohom ale i pre prijímanie morálnych zásad, vložených Stvoriteľom do ľudskej prirodzenosti a formulovaných v Božom zjavení.

V tejto súvislosti by som pripomenul slová profesora Hellera, ktorý dostal v tomto roku Templetonovu cenu: „Racionalita je širšia záležitosť než iba metodológie jednotlivých empirických vied“.

Na záver by som rád pripomenul, že pred pár dňami – 14. septembra – bolo desiate výročie encykliky pápeža Jána Pavla II. o vzťahu medzi rozumom a vierou: „Fides et ratio“. Hneď v úvode sa píše: „Viera a rozum sú akoby dve krídla, ktorými sa ľudský duch povznáša k nazeraniu pravdy“.

Ľudský duch teda potrebuje obe tieto krídla. Zodpovedné a kritické používanie rozumu, bez zastavenia sa i pred náročnými a ťažko prístupnými témami. Ale aj vieru ako otvorenosť voči pravde, ktorú nám zjavuje sám Boh a o ktorú sa môžeme spoľahlivo oprieť.

Ak budeme svedomito používať obe tieto krídla, iste sa nám podarí prekonať súčasný dusivý „skleníkový efekt“ a život sa bude zdravo rozvíjať v úplnej otvorenosti voči pravde, lebo, ako povedal Ježiš Kristus: „Pravda vás vyslobodí“ (Jn 8, 32).